

NACIONALNI OKVIR KVALIFIKACIJA U AKREDITACIJI VISOKO OBRAZOVNIH INSTITUCIJA REPUBLIKE SRBIJE

Nemanja Tasić¹, Milan Delić²

^{1,2}Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, Srbija

¹nemanja.tasic@uns.ac.rs, ²delic@uns.ac.rs

Kratak sadržaj: Rad analizira koncept nacionalnog okvira kvalifikacija sa posebnim osvrtom na Nacionalni okvir kvalifikacija Srbije (NOKS) i njegovu ulogu u sistemu akreditacije visokog obrazovanja. Prikazana je usklađenost NOKS-a sa Evropskim okvirom kvalifikacija, kao i značaj ishoda učenja u definisanju kvalifikacija. Posebna pažnja posvećena je vezi između akreditacije studijskih programa i nivoa kvalifikacija u NOKS-u. Uporedna analiza sa praksom pojedinih evropskih zemalja ukazuje na različite modele dokazivanja usklađenosti ishoda učenja sa nacionalnim okvirima kvalifikacija. Zaključuje se da je u Srbiji normativna povezanost uspostavljena, ali da postoji potreba za preciznijim standardima u pogledu formalnog dokazivanja usklađenosti kroz matrice ili slične instrumente.

Ključne reči: NOKS, EOK, akreditacija, obezbeđenje kvaliteta u visokom obrazovanju

NATIONAL QUALIFICATIONS FRAMEWORK IN THE ACCREDITATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: The paper analyzes the concept of a national qualifications framework, with particular reference to the National Qualifications Framework of Serbia (NQFS) and its role in the higher education accreditation system. It presents the alignment of the NQFS with the European Qualifications Framework, as well as the importance of learning outcomes in defining qualifications. Special attention is given to the relationship between the accreditation of study programs and qualification levels within the NQFS. A comparative analysis of practices in selected European countries indicates different models for demonstrating the alignment of learning outcomes with national qualifications frameworks. It is concluded that, in Serbia, normative alignment has been established, but there is a need for more precise standards regarding the formal demonstration of alignment through matrices or similar instruments.

Key Words: NOKS, EOK, accreditation, quality assurance in higher education

1. UVOD

Nacionalni okvir kvalifikacija, u opštem smislu, predstavlja sveobuhvatan, zakonski uređen sistem za klasifikaciju i standardizaciju svih nivoa i vrsta kvalifikacija stečenih kroz formalno, neformalno i informalno obrazovanje u jednoj državi. On služi kao most između obrazovnog sistema jedne države i tržišta rada, definišući ishode učenja (znanja, veštine, sposobnosti i stavove) kroz jasne nivoe [1,2]. Ovakav instrument obuhvata broj i opis nivoa kvalifikacija, odnose između kvalifikacija, kao i puteve prohodnosti i napredovanja. Takođe, obuhvata procese, tela, odnosno organizacije odgovorne za uspostavljanje kvalifikacija, načine sticanja, upoređivanje, prepoznavanje, obezbeđivanje kvaliteta i standarda po kojima se realizuju [2]. Šta su ključne tačke u nacionalnom okviru kvalifikacija jedne države? Pre svega, radi se o sistemu klasifikacije koji u ovom slučaju uređuje kvalifikacije po različitim nivoima čime se stvara njihova jasna struktura i uporedivost kao bitna karakteristika. Kvalifikacija je, prema [2], formalno priznavanje stečenih kompetencija i pojedinac stiče kvalifikaciju onda kada nadležno telo utvrdi da je dostigao ishode učenja u okviru određenog nivoa i u skladu sa predviđenim standardom kvalifikacije, što se potvrđuje javnom ispravom (diplomom ili sertifikatom). Kompetencije, u okviru toga, predstavljaju integrisani skup znanja, veština, sposobnosti i stavova, koje pojedincu omogućuju efikasno delanje u skladu sa standardom kvalifikacije [1]. Fokus na ishode učenja prilikom definisanja ukazuje na usmerenu pažnju na ono što jedna osoba zna i ume da uradi a ne isključivo na dužinu školovanja, a time je omogućena i proverljivost nivoa razvijenosti kompetencija, odnosno dostignutosti znanja, veština, stavova i sposobnosti [2]. Još neke od bitnih karakteristika nacionalnog okvira podrazumevaju da je veoma transparentan, odnosno da omogućava obrazovnim ustanovama, poslodavcima, i pojedincima da sa lakoćom prepoznaju sadržaj i vrednost neke kvalifikacije, zatim omogućava povezivanje sa drugim nacionalnim sistemima kvalifikacija, što značajno olakšava priznavanje diploma kao i mobilnost radne snage i studenata, i na kraju ovakav sistem podržava celoživotno učenje, odnosno priznavanje prethodnog učenja i sticanje kvalifikacija na različite načine a ne samo kroz klasično školovanje [1]. Neki od pojmova značajni za razumevanje nacionog okvira kvalifikacija su: (1) Formalno obrazovanje – predstavlja organizovane procese učenja koji se ostvaruju na osnovu planova i programa nastave i učenja osnovnog i srednjeg obrazovanja i studijskih programa visokog obrazovanja; (2) Neformalno obrazovanje – predstavlja organizovane procese učenja odraslih koji se ostvaruju na osnovu posebnih programa, radi sticanja znanja, veština, sposobnosti i stavova usmerenih na rad, lični i socijalni razvoj; (3) Informalno učenje – predstavlja proces samostalnog sticanja znanja, veština, vrednosti, stavova

i sposobnosti odraslih, u svakodnevnom životnom, radnom i socijalnom okruženju; (4) Celoživotno učenje – uključuje sve oblike učenja i podrazumeva učestvovanje u različitim oblicima obrazovnih aktivnosti tokom života, sa ciljem stalnog unapređivanja potrebnih ličnih, građanskih, društvenih i kompetencija potrebnih za rad; (5) Priznavanje prethodnog učenja – aktivnost obrazovanja odraslih koja se ostvaruje procenom znanja, veština i sposobnosti stečenih obrazovanjem, životnim ili radnim iskustvom i koja omogućava dalje učenje i povećanje konkurentnosti na tržištu rada. Termin se izjednačava sa terminom "validacija neformalnog i informalnog učenja" (Validation of non-formal and informal learning), a u skladu sa Evropskim preporukama za validaciju neformalnog i informalnog učenja [1].

2. NACIONALNI OKVIR KVALIFIKACIJA SRBIJE

Reforme obrazovnog sistema u Republici Srbiji tokom poslednje decenije usmerene su ka jačanju kvaliteta, transparentnosti i usklađenosti sa evropskim standardima [5,6]. U tom kontekstu razvijen je Nacionalni okvir kvalifikacija Srbije (NOKS) kao integrisani sistem koji povezuje obrazovanje, obuke i tržište rada [1]. Osnovni konceptualni princip NOKS-a, kao i u slučaju ostalih nacionalnih okvira kvalifikacija, jeste klasifikacija kvalifikacija prema ishodima učenja, čime se naglasak pomera sa trajanja obrazovanja na stečene kompetencije [5].

Formalno-pravna osnova NOKS-a uspostavljena je donošenjem Zakona o Nacionalnom okviru kvalifikacija Republike Srbije, koji je usvojen 2018. godine [1]. Time je NOKS institucionalizovan kao obavezujući sistem klasifikacije kvalifikacija u Republici Srbiji. Razvoj NOKS-a deo je šire reforme obrazovnog sistema i procesa evropskih integracija, posebno u oblasti obrazovanja i zapošljavanja [6]. Njegovo uspostavljanje oslanja se na preporuke i metodologiju Evropske unije u vezi sa razvojem nacionalnih kvalifikacionih okvira kompatibilnih sa Evropskim okvirom kvalifikacija [5].

NOKS je strukturiran kroz osam nivoa kvalifikacija, koji obuhvataju sve stepene obrazovanja — od osnovnog do visokog, uključujući i kvalifikacije stečene kroz stručno obrazovanje i obuke. Svaki nivo definisan je deskriptorima zasnovanim na tri osnovne kategorije: znanja, veštine i sposobnosti/kompetencije [1].

Okvir obuhvata kvalifikacije stečene kroz: (1) formalno obrazovanje; (2) neformalno obrazovanje; (3) informalno učenje (uz postupke priznavanja prethodnog učenja) a centralni instrument implementacije NOKS-a predstavlja Registar kvalifikacija, koji sadrži podatke o priznatim kvalifikacijama, njihovim standardima i institucijama koje ih realizuju [1].

Za sprovođenje NOKS-a nadležno je Ministarstvo prosvete Republike Srbije [1], dok ključnu operativnu ulogu ima Agencija za kvalifikacije [3]. Agencija za kvalifikacije obavlja stručne i razvojne poslove, uključujući: (1) izradu i ažuriranje standarda kvalifikacija; (2) vođenje Registra kvalifikacija, (3) koordinaciju procesa priznavanja prethodnog učenja; (3) saradnju sa socijalnim partnerima i institucijama tržišta rada [3]. U implementaciju su uključeni i predstavnici poslodavaca, sektorskih veća, visokoškolskih ustanova i drugih relevantnih aktera, čime se obezbeđuje veza između sistema obrazovanja i potreba privrede [1]. Od prethodno nabrojanih, sektorska veća predstavljaju jedno od ključnih savetodavnih i stručnih tela u okviru Nacionalnog okvira kvalifikacija Srbije (NOKS) [1]. Njihova osnovna funkcija jeste da obezbede sistematsku vezu između obrazovnog sistema i potreba tržišta rada [6]. Sektorska veća se formiraju po privrednim i društvenim sektorima (npr. mašinstvo, poljoprivreda, zdravstvo, informacione tehnologije, obrazovanje i dr.) i u njihov sastav ulaze predstavnici poslodavaca i privrednih komora; zatim stručnjaka iz određenih oblasti rada, te predstavnika obrazovnih institucija i relevantnih državnih organa i institucija [1]. Ovakva struktura omogućava balans između obrazovnih standarda, stručnih zahteva profesije i realnih potreba privrede. Ključni zadaci obuhvataju: analizu potreba tržišta rada u okviru konkretnog sektora; iniciranje izrade novih standarda kvalifikacija ili revizije postojećih; davanje mišljenja o predlozima standarda kvalifikacija; kao i praćenje tehnoloških i organizacionih promena koje utiču na zanimanja [3]. Na taj način sektorska veća doprinose dinamičkom prilagođavanju sistema kvalifikacija ekonomskim i tehnološkim promenama [6]. Jedan od najznačajnijih doprinosa sektorskih veća ogleda se u definisanju ishoda učenja koji su usklađeni sa realnim profesionalnim zahtevima [5]. Kroz njihovo učešće obezbeđuje se da standardi kvalifikacija: budu zasnovani na savremenim radnim procesima; reflektuju aktuelne i buduće potrebe sektora; omogućće zapošljivost i profesionalnu mobilnost. Time se smanjuje jaz između obrazovanja i tržišta rada, što predstavlja jedan od osnovnih ciljeva NOKS-a [4].

Jedan od ključnih ciljeva NOKS-a jeste njegova uporedivost sa Evropskim okvirom kvalifikacija, koji predstavlja zajednički evropski referentni okvir od osam nivoa kvalifikacija [5]. Republika Srbija je 2020. godine završila proces formalnog referenciranja NOKS-a sa EOK-om [4]. Izveštaj o referenciranju usvojen je na sastanku Savetodavne grupe za EOK pri Evropskoj komisiji, čime je potvrđena usklađenost srpskog sistema sa evropskim standardima, a paralelno je sprovedena i samoevaluacija u odnosu na Okvir kvalifikacija Evropskog prostora visokog obrazovanja (QF-EHEA), u skladu sa principima Bolonjskog procesa [4]. Referenciranje omogućća: (1) jasno mapiranje nivoa NOKS-a na nivoe EOK-a; (2) navođenje EOK nivoa na diplomama i sertifikatima; (3) lakše priznavanje kvalifikacija u drugim evropskim državama; (4) povećanu mobilnost učenika, studenata i radnika [5,6].

NOKS se nalazi u operativnoj fazi implementacije [6]. Registar kvalifikacija se kontinuirano ažurira, a standardi kvalifikacija razvijaju se u saradnji sa privredom i obrazovnim institucijama [3]. Iako je formalno referenciranje sa EOK-om završeno, dalji razvoj podrazumeva: unapređenje sistema priznavanja prethodnog učenja, jačanje kapaciteta institucija, veću uključenost poslodavaca, kontinuirano usklađivanje sa evropskim preporukama i

praksama [6]. NOKS doprinosi: povećanju transparentnosti i uporedivosti kvalifikacija; jačanju poverenja u sistem obrazovanja; boljoj povezanosti obrazovanja i tržišta rada; razvoju koncepta celoživotnog učenja; unapređenju međunarodne mobilnosti radne snage [1,5,6]. Time NOKS predstavlja ne samo tehnički klasifikacioni mehanizam, već i strateški instrument modernizacije obrazovnog sistema Republike Srbije u kontekstu evropskih integracija.

3. NACIONALNI OKVIR KVALIFIKACIJA I AKREDITACIJA

Reforma visokog obrazovanja u Srbiji odvija se u kontekstu evropskih integracija i usklađivanja sa standardima Evropskog prostora visokog obrazovanja (EHEA). Akreditacija visokoškolskih ustanova u Republici Srbiji predstavlja ključni mehanizam spoljašnjeg obezbeđenja kvaliteta, kojim se potvrđuje da institucije i studijski programi ispunjavaju propisane standarde, dok NOKS obezbeđuje standardizovan opis kvalifikacija zasnovan na ishodima učenja.

Kao i u slučaju NOKS-a, koji je regulisan zakonskim rešenjima, normativni osnov za akreditaciju visokoškolskih ustanova i studijskih programa predstavlja Zakon o visokom obrazovanju, kojim je uspostavljen savremeni sistem spoljašnjeg obezbeđenja kvaliteta. Ovim zakonom osnovano je nezavisno telo nadležno za akreditaciju – Nacionalno telo za akreditaciju i obezbeđenje kvaliteta u visokom obrazovanju (NAT).

Povezanost ova dva mehanizma ogleda se u činjenici da studijski programi treba da budu usklađeni sa nivoima i deskriptorima kvalifikacija definisanim u NOKS-u. Veza između akreditacije i NOKS-a ogleda se u nekoliko ključnih elemenata: (1) Definisanje ishoda učenja – Studijski programi moraju imati jasno formulisane ishode učenja koji odgovaraju nivou kvalifikacije iz NOKS-a; (2) Standardizacija kvalifikacija – Akreditacijom se potvrđuje da program vodi ka kvalifikaciji upisanoj u Registar NOKS-a; (3) Međunarodna uporedivost – NOKS je 2020. godine referenciran sa Evropski okvir kvalifikacija, čime je omogućeno mapiranje nacionalnih nivoa na evropske nivoe kvalifikacija. Time akreditacija ne predstavlja samo nacionalni mehanizam kontrole kvaliteta, već i instrument međunarodne transparentnosti i priznavanja diploma.

Primeri za dosledniju primenu i usklađivanje zahteva Akreditacije studijskih programa za NOKS-om mogu se naći u mnogim državama EU, ali i van nje, u kojima je standardima za Akreditaciju ustanovljena obaveza usklađenosti ishoda učenja na studijskim programima sa kvalifikacijama koje su navedene u nacionalnom okviru kvalifikacija. To se može videti iz sledećih primera: (1) U Sloveniji postupke akreditacije sprovodi Nacionalna "Agencija Republike Slovenije za kakovost v visokom školstvu" (NAKVIS); standardi za akreditaciju zahtevaju da: studijski program bude svrstan na odgovarajući nivo u okviru "Slovensko ogrodje kvalifikacij" (SOK); ishodi učenja budu jasno povezani sa nivoima SOK i Evropskog okvira kvalifikacija (EQF); bude obrazložena usklađenost sa Okvirom kvalifikacija Evropskog prostora visokog obrazovanja (QF-EHEA) tako da bez jasne referenciranosti na nacionalni okvir kvalifikacija, program ne može dobiti pozitivno mišljenje za akreditaciju; (2) U Irskoj postoji regulatorno telo pod nazivom "Quality and Qualifications Ireland" (QQI) gde akreditacioni i validacioni standardi zahtevaju da svaki program: bude svrstan na jedan od nivoa u okviru "National Framework of Qualifications" (NFQ); demonstrira kako ishodi učenja odgovaraju zvaničnim deskriptorima tog nivoa; jasno prikaže usklađenost sa evropskim okvirom (EQF) i u dokumentaciji za validaciju obavezno se dostavlja matrica usklađenosti ishoda učenja sa nivoom NFQ; (3) U Nemačkoj akreditaciju sprovode agencije ovlašćene od strane "Akkreditierungsrat"; standardi zahtevaju da studijski program: bude usklađen sa "Deutscher Qualifikationsrahmen" (DQR); definiše ishode učenja u skladu sa deskriptorima nivoa 6, 7 ili 8 (Bachelor, Master, Doktorat); pokaže usklađenost sa evropskim kvalifikacionim okvirom, te iako se često primarno koristi okvir za visoko obrazovanje (QF-EHEA), eksplicitna povezanost sa DQR je deo sistema osiguranja kvaliteta; (4) U Portugalu akreditaciju vrši "Agência de Avaliação e Acreditação do Ensino Superior" (A3ES) gde se standardima predviđa da studijski program mora biti usklađen sa "Quadro Nacional de Qualificações" (QNQ) i sa evropskim okvirima, uz jasno definisane ishode učenja; (5) U Republici Hrvatskoj akreditacioni postupci koje sprovodi "Agencija za znanost i visoko obrazovanje" (AZVO) zahtevaju da visokoškolske ustanove u elaboratu studijskog programa jasno navedu: nivo kvalifikacije u okviru Hrvatski kvalifikacijski okvir (HKO); usklađenost ishoda učenja sa deskriptorima nivoa HKO; povezanost sa Evropskim kvalifikacijskim okvirom (EQF) gde se prilikom reakreditacije proverava da li su ishodi učenja usklađeni sa odgovarajućim nivoom HKO (npr. nivo 6 ili 7) i da li su formulisani u skladu sa Dablinskim deskriptorima.

Iz prethodnog se može zaključiti da u većini država Evropskog prostora visokog obrazovanja danas je obavezno da: ishodi učenja budu jasno definisani; Program bude svrstan na odgovarajući nivo nacionalnog okvira kvalifikacija; Bude eksplicitno prikazana usklađenost sa deskriptorima tog nivoa; i Postoji referenca prema Evropskom okviru kvalifikacija (EQF) i QF-EHEA. Ovakav pristup je deo implementacije Standarda i smernica za obezbeđenje kvaliteta u Evropskom prostoru visokog obrazovanja (ESG 2015) i predstavlja standardnu praksu u savremenim sistemima akreditacije.

Međutim u većini nabrojanih primera, zahtevima u standardima za akreditaciju se eksplicitno navodi da se ispunjenost kriterijuma mora dokazati kroz određenu vrstu matrice kompetencija u vidu priloga ili dodatne tabele. Takav je primer i u akreditaciji studijskih programa u Republici Srpskoj gde postoji konkretniji formalni zahtev u standardima za akreditaciju u pogledu dokazivanja usklađenosti ishoda učenja sa nacionalnim okvirom kvalifikacija, i to u vidu matrica, tabela ili uporednih priloga u dokumentaciji koju institucije podnose za akreditaciju. U akreditacionim sistemima RS i BiH, postoji formalni zahtev da studijski programi: jasno definišu ishode učenja (znanja, veštine, kompetencije); te ishode učenja treba jasno povezati sa nacionalnim okvirom kvalifikacija; i

obavezno dokumentovanje u prilogima uz akreditacionu dokumentaciju. Matrica usaglašenosti ishoda učenja sa NOK-om, kao prilog nije samo formalnost već se on smatra obaveznim delom dosijea za akreditaciju. Uporedni prikaz između primene u Republici Srbiji i Republici Srpskoj dat je u Tabeli 1.

Tabela 1– Uporedni prikaz između primene u Republici Srbiji i Republici Srpskoj

Element	Republika Srbija	Republika Srpska
Zahtev za ishode učenja u dokumentaciji	Da, ali bez formalnog uputstva u vidu matrice u samom standardu	Da, i praktično se očekuje dokumentacija/tabela u prilogu
Obaveznost povezivanja sa nacionalnim okvirom	Implicitno, preko ishoda učenja	Jasnije naveden u praksi HEAQA
Obaveznost dostavljanja dokaznog priloga	Nije formalno definisan	Često zahtevan (matrice/tabele)
Veza sa evropskim okvirima	Da, kroz NOKS referencu	Da, kroz integrisani nacionalni okvir i EQF

4. ZAKLJUČAK

Nacionalni okviri kvalifikacija, posebno u državama Evropskog obrazovnog prostora, u najvećoj meri su implementirani u sistem visokog obrazovanja i jasno se naglašava u standardima za akreditaciju tih zemalja da je neophodno definisati ishode učenja za studijske programe koji su jasno povezani sa nacionalnim okvirom kvalifikacija a koji je opet povezan sa evropskim okvirom kvalifikacija. Još dosledniju primenu predstavljaju i zahtevi u standardima za akreditaciju u kojima se eksplicitno zahteva dostavljanje dokaza u vidu tabele ili priloga (matrica kompetencija) koji jasno pokazuju ispunjenje ovih zahtevanih kriterijuma, čime se pravi jasnija veza između Akreditacije i NOK-a, odnosno EOK-a, i obezbeđuje se jasna i nedvosmislena ispunjenost ovog zahteva.

U Republici Srbiji akreditacioni standardi uključuju ishode učenja. U izveštaju [4] o referenciranju sa EOK-om navedeno je da: Standard 4 za akreditaciju visokoškolskih ustanova sadrži deskriptore znanja, veština i sposobnosti za svaki nivo visokog obrazovanja u skladu sa Dablinskim deskriptorima i nacionalnim okvirom kvalifikacija; i Standard 4 za akreditaciju studijskih programa propisuje da savladavanjem studijskog programa student stiče upravo ona znanja, veštine i stavove koji su u skladu sa deskriptorima NOKS-a. To znači da u Srbiji sistem akreditacije ne samo da pažljivo razmatra ishode učenja, nego ih povezuje i sa konkretnim nivoima kvalifikacija u NOKS-u.

Međutim, neophodno je da se i u standardima za akreditaciju studijskih programa Republike Srbije implementira neophodnost dostavljanja dokaza o usklađenosti ishoda učenja koji se definišu za određeni studijski programa sa NOKS-om i to na sličan način kao i u drugim državama u kojima se primenjuje takav prilaz koristeći matrice kompetencija ili slične modele.

Može se zaključiti u načelu da, iako je normativni okvir uspostavljen kako je navedeno ranije, izazovi ostaju u doslednoj primeni principa ishoda učenja, standardizaciji dokumentacije i jačanju kapaciteta visokoškolskih ustanova za interno obezbeđenje kvaliteta, tako da je kontinuirana saradnja između NAT-a, Ministarstva prosvete i Agencije za kvalifikacije ključna za dalji razvoj sistema.

ZAHVALNICA

Istraživanje u ovom radu je finansirano iz projekta: „Unapređenje kvaliteta nastave na sudijskim programima Departmana kroz implementaciju rezultata naučno-istraživačkog rada u oblasti Industrijskog inženjerstva i inženjerskog menadžmenta”, 2026.

5. LITERATURA

- [1] *Zakon o nacionalnom okviru kvalifikacija Republike Srbije*, Službeni glasnik RS, br. 27/2018, 6/2020, 129/2021 - dr. zakon i 76/2023.
- [2] Nacionalni okvir kvalifikacija Republike Srbije – zvanična dokumenta i podzakonski akti.
<https://noks.mpg.gov.rs>
- [3] Agencija za kvalifikacije - Nadležnosti, Registar kvalifikacija, standardi kvalifikacija i sektorska veća.
<https://azk.gov.rs>
- [4] Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. (2021). *Izveštaj o povezivanju Nacionalnog okvira kvalifikacija Republike Srbije sa Evropskim okvirom kvalifikacija*. Beograd.
- [5] European Commission. (2017). *Council Recommendation on the European Qualifications Framework for lifelong learning*.
- [6] Evropska fondacija za obuku (ETF). (2022). *Nacionalni okvir kvalifikacija – Srbija: Izveštaj o stanju i razvoju*. Torino.